

INTERPRETATION OF CHRISTIAN AND PAGAN IMAGES AND SYMBOLS IN THE WORD ABOUT IGOR'S REGIMENT

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ХРИСТІЯНСЬКИХ І ЯЗИЧНИЦЬКИХ ОБРАЗІВ ТА СИМВОЛІВ У «СЛОВІ О ПОЛКУ ІГОРЕВИМ»

OLENA VDOVINA, OLGA MIZINA

Abstract:

Word of Igor's Regiment is an artistically completed and deeply patriotic poem. The basis of this work was a real historical event - the campaign of Prince Igor to the Polovtsy of 1185. The author masterfully depicts events, creates a harmonious system of images, uses an incomparable poetic language. In the work there is both a chronology of the campaign, and the author's own assessment of the events depicted. The author himself speaks out about the existing historical and political circumstances, uses lyrical deviations, excursions. All this makes it better for him to reveal the topic, and for readers to get a more complete idea of this period of the history of Russia.

The system of images of the «Word» is complex, but harmonious. Central is the image of the Russian land, suffering from invaders. Russia in the poem is alive and spiritualized, she has her own feelings, suffers from failure and rejoices in the victories of brave sons. The heroes of the creation also deserve the attention of researchers, historians and literary critics - Prince Igor, his army, the wife of Yaroslavl and Boyan - a talented singer, «a nightingale of times gave them,» a poet and a patriot. The poem «The Word of Igor's Regiment» is rich in artistic means, lyrical retreats. It successfully combines deep symbolism, mythological and folklore motifs. The article interprets the main Christian images and symbols of the «Words about Igor's Regiment,» emphasizes the importance of the historical, walking and instructive meaning of the work. Much attention is paid in the article to the analysis of studies and publications devoted to this outstanding

literary work. It is noted that the greatest contribution to the development of Ukrainian scientific thought about the Word about Igor's Regiment was made by both foreign scientists.

Key words: Word about Igor's Regiment, heathenism, Christianity, culture, image, symbol.

Анотація:

«Слово о полку Ігоревім» – художньо довершена та глибоко патріотична поема. Основою цього твору стала реальна історична подія - похід князя Ігоря на половців 1185 року. Автор майстерно зображує події, створює гармонійну систему образів, використовує незрівнянну поетичну мову. У творі наявна як хронологія походу, так і власне авторська оцінка зображуваних подій. Автор сам висловлюється з приводу існуючих історичних та політичних обставин, використовує ліричні відступи, екскурси. Усе це до помагає йому краще розкрити тему, а читачам отримати більш повне уявлення про цей період історії Русі.

Система образів «Слова» складна, проте гармонійна¹. Центральним є образ Руської землі, що потерпає від загарбників. Русь у поемі жива та одухотворена, вона має власні почуття, страждає через невдачі та радіє перемогам своїх хоробрих синів.

На увагу дослідників, істориків та літературознавців заслуговують і герої твору- Князь Ігор, його військо, дружина Ярославна та Боян - талановитий співець, «соловейко часів давніх», поет і патріот. Поема «Слово о полку Ігоревім» багата на художні засоби, ліричні відступи. У ній вдало поєднано глибокий символізм, міфологічні та фольклорні мотиви. У статті інтерпретуються основні християнські образи та символи «Слова о полку Ігоревім», підкреслюється важливість історичного, художнього та повчального значення твору.

Ключові слова: культура, християнство, язичництво, образ, символ, «Слово о Полку Ігоревім».

Постановка проблеми. «Слово о полку Ігоревім» - шедевр давньоруської літератури, що увійшов до скарбниці світової поетичної культури. Ось уже понад 200 років триває його ретельне дослідження вченими та науковцями. Нині науковий доробок праць, що досліджують «Слово» нараховує близько

1 «Слово о полку Ігоревім» – найвидатніша пам'ятка літератури. URL: <https://cutt.ly/klZ8krh> (дата зверення 20.02.2021).

10 000 монографій, досліджень, публікацій, наукових розвідок. Твір можна розглядати не лише як джерело з історії України-Руси і літературної мови того часу, усної народної творчості, міфології, історичної географії, навіть давньої фауни і флори. Проте досі це геніальне творіння залишається до кінця невивченим явищем у культурній та мистецькій спадщині нашого народу. Складність дослідження «Слова о полку Ігоревім» полягає в тому, що воно рясніє стародавньою термінологією, слов'янськими фольклорно-міфологічними, язичницькими і християнськими образами та символами.

Мета: аналіз та співставлення християнських і язичницьких образів та символів у «Слові о Полку Ігоревім».

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Найбільший внесок у розвиток української наукової думки про «Слово о полку Ігоревім» зробили такі учені як М. Бантиш-Каменський, В. Капніст, М. Максимович, О. Потебня, О. Огоновський, І. Франко, О. Партацький, П. Житецький, М. Грушевський, В. Перетц, М. Грунський, О. Білецький, М. Гудзій, В. Адріанова-Перетц², Л. Булаховський, С. Маслов, В. Микитась, М. Котляр, Л. Махновець, С. Пінчук, О. Мишанич, В. Франчук, П. Охріменко, М. Гетьманець, В. Німчук. Значний внесок зробили і вчені діаспори, які знаходили свої шляхи дослідження, часто відмінні від стереотипів, прийнятих у вітчизняній науці: Гординський С. «Слово о полку Ігореві» і українська народна поезія. Вибрані проблеми (Вінніпег, 1963); Isačenko A. Slovo o pluku Igorovom (Bratislava, 1947); Krawczuk Mykhailo. The Tale of Prince Ihor's Campaign. Ukrainian Epic of the Twelfth Century. — New York, 1968; Čiževskij D.: 1) Geschichte der altrussischen Literatur in 11., 12. und 13. Jahrhundert. Kiever Upoche. Frankfurt, 1948; 2) Історія української літератури. Від початку до доби реалізму. — Нью-Йорк, 1956.

Помітний науковий доробок у вивченні «Слова» провідних учених Сполучених Штатів Америки, Італії, Німеччини, Франції, Індії, Японії, Росії, Болгарії, Польщі, Чехії та інших країн. Такими є публікації, які підготували Obrębska-Jabłońska A. Słowo o wyprawie Igora (Warszawa, 1954) — у Польщі; Wollman Slavomir. Slovo o pluku Iгореve jako umelecke dilo. (Praha, 1958) — в Чехії; Ангелов Боню Стоянов, Дилевський М. — у Болгарії; Ворт Дін С., Якобсон Р. — у США, численні праці Д. Лихачова, Б. Рибаківа, Л. Дмитрієва, зокрема його «История первого издания «Слова о полку Игореве». Материалы и исследование» (1960).

Виклад основного матеріалу. Унікальність представлених у творі образів

2 Яценко Б. Слово о полку Ігоревім та його доба. URL: <http://litopys.org.ua/slovoyan/yatzenko1.htm> (дата звернення 20.02.2021)

виявляється у їх смислової багатогранності, що дозволяє трактувати їх з різних позицій і в той же час розглядати як єдність.

«Слово о полку Ігоревім» розповідає про невдалий похід руського новгород-сіверського князя Ігоря Святославича на половців у 1185 році. Варто зауважити, що події описані у творі та головні герої, що постають перед читачем є достовірними та дійсно мали місце в історії Стародавньої Русі. Аналізуючи період XI–XII століття вітчизняні історики сходяться у думці, що цьому історичному періоду притаманне яскраве поєднання християнської віри і язичництва. Дослідник пережитків давньоруського язичництва М. Гальковський звертає увагу на те, що «люди не помічали свого двовірства»³. Взаємодія християнської та язичницької символіки, що становить основу образності «Слова» і пояснюється власне особливістю релігійного свідомості тієї далекої епохи.

Автор «Слова о полку Ігоревім» починає свій твір із символічного образу легендарного поета - Бояна. Невідомий творець є учнем Бояна, спадкоємцем поетичних традицій, що сягають глибини язичницьких часів. Він поважає славу і велич «онука Велесова». Підкреслене Автором «Слова» символічне споріднення Бояна з язичницьким богом Велесом - покровителем поетів у слов'ян - вказує на релігійні вірування легендарного співака. Цікава й характеристика здібностей Бояна, описана його учнем - Автором «Слова»: поет силами своєї уяви і думки може перетворюватися на вовка, орла, солов'я, «ширяти» під хмарами. Йому підвладний час і простір, в якому він вільно «переміщається», потрапляючи як в минулий, «старий» час, так і в майбутнє. Тому він здатен не тільки передавати події як співак, а й передбачати їх. Творець «Слова о полку Ігоревім» у своєму вступі визначає історичний період, про який піде мова у творі:

Почнемо з Володимира. Й розкажем

Про Ігоря, що вигартував розум

Неміряною силою своєю

І вигострив відвагою, як меч⁴.

Цей період, на нашу думку, охоплює не весь період від створення української держави. Точкою відліку тут є прийняття християнства на Русі, а закінчення - Ігоревий похід, що відповідає 988-1185 рр. Сама розповідь

3 Гальковский Н. Борьба христианства с остатками язычества в Древней Руси [Текст]: Т.1. М., 2000, С.142.

4 Слово о полку Ігоревім. URL:<http://litopys.org.ua/slovo67/sl40.htm> (дата звернення 20.02.2021)

про похід розпочинається символічно, зі «знамення небес»(скоріше за все мається на увазі сонячне затемнення 1 травня 1185 року):

На сонце Ігор глянув і жахнувся —
Все військо враз покрилося пільмою!

Сонце займає одне з центральних місць як у язичницькій, так і в християнській символіці. У пантеоні східних слов'ян сонячну природу мали Дажбог і Сварог. «Богом-сонцем» у християнській символіці називають Ісуса. Христа також часто називали «праведним», «незахідним», «правдивим», «розумним», «мисленим» сонцем. У давньоруській літературі і в билинах з сонцем метафорично зближували князя (наприклад, Володимир-Красне Сонечко)⁵. У «Слові» ми спостерігаємо збереження народних традицій, оскільки неодноразово князя Ігоря та інших російських князів автор порівнює з сонцем. Пояснювали слов'яни причини сонячних затемнень виходячи із своїх міфологічних поглядів: «на сонце напали демони» або «сонце вкрали відьми, чаклуни або дияволи», «сонце зіткнулося з місяцем». Затемнення сонця, на нашу думку, передбачає не тільки поразку в битві. Князь йде боротися саме з військами половців - язичників, які не знають світла сонця, тобто християнства⁶.

Річка Каяла неодноразово згадується в «Слові» як місце поразки Ігоря. Наразі точно не встановлено, яка саме річка так називалася в XII ст. У язичницькій міфології річка символізує «перебіг часу, вічність і забуття». Перемога половців над військом Ігоря тут сприймається як перемога темряви над світлом, ночі над днем, зла над добром, смерті над життям, війни над світом, язичництва над християнством.

Символічним у творі є також «золоте слово»⁷ Святослава і заклик автора до князів припинити вікові чвари, міжусобиці, братовбивчі війни, так як ці дії суперечать християнським ідеям. Найважливішою метою автор вважає об'єднання сил проти половців для боротьби за рідну землю, помсти «за Ігореві рани».

Символічним є і плач Ярославни, дружини князя, що описаний у творі. Вона уявляє його тіло з кривавими ранами, що можна інтерпретувати як його смерть. Ідеї загибелі князя - «сонця» відповідає і образ затемненого сонця, неодноразово проведений у творі.

5 Гусев В., Калінцев Ю. Володимир - Красне Сонечко. URL: <http://incognita.day.kyiv.ua/volodimir-krasne-sonchko.html> (дата звернення 20.02.2021)

6 Славянская мифология. Энциклопедический словарь. – Изд. 2-е. – М.: Международ. отношения, 2002. – 512 с.

7 Слово о Полку Игоревім. URL: <http://izbornyk.org.ua/slovo67/sl25.htm> (дата звернення 20.02.2021)

З твору читач дізнається, що для того щоб побачити свого чоловіка, княгиня обертається на зозулю у своїй уяві та летить до річки Каяли - місця, де проходив бій з половцями:

Ярославни голос чути —
Зозулею незною
Квилить-плаче, промовля:
«Полечу я, — вимовляє, —
Зозулею по Дунаю,
Я у річці, у Каялі
Омочу рукав бебряний
Й на могучім князя тілі
Обітру криваві рани⁸

Зозуля здавна є однією з міфологічних пташок. До зозулі у народі було особливе ставлення, так як вважалося, що вона здатна донести новини «з того світу» про близьких і, в свою чергу, передати їм прохання від рідних. Образ Ярославни-зозулі можна витлумачити як символ вдівства, невтішного плачу по чоловікові. Але оскільки зозуля здатна вільно перетинати межу між світом мертвих і світом живих, дружина Ігоря, «обернувшись» цим птахом, летить до князя Ігоря, щоб оживити його. Річка Каяла представлена тут як символ живої води, яка здатна оживити князя. Слов'яни, які не втратили зв'язок з природою, бачили в усьому життя, розум, божий початок. У багатьох культурних джерелах - казках, легендах, літописах ми знаходимо цьому підтвердження. Герої «Слова о полку Ігорю» звертаються, як до живих, до вітру, сонця, Дніпра, Дінця. Так, Ярославна у своєму Плачі звертається до вітру, до Дніпра, до сонця. Кульмінація Плачу, на нашу думку, знаходиться наприкінці, де княгиня звертається до сонця, називаючи його «тричі світле», а в іншому перекладі - «трисвітле сонце» чи «присвітлеє». Дослідники «Слова о полку Ігоревіму світлому і трисвітлому сонці, до якого звертається Ярославна, вбачали не язичницьке божество, а Христа, звернення до Святої Трійці. Тоді Плач можна розуміти як вільну молитву до Господа:

Пресвітлеє сонце ясне!
Усім же ти, сонце,

⁸ Слово о Полку Ігоревім. URL: <http://izbornyk.org.ua/slovo67/sl25.htm> (дата звернення 20.02.2021)

І тепле і красне,
Чому ж промінь свій гарячий
Простер, господине,
Ти на вої-товариство
Моеї дружини
І у полі безводному
Їхні луки спріг жагою
Й сагайдаки-стрілешниці
Заткнув їм тугою?⁹

Швидко переносить автор «Слова о полку Ігоревім» свого героя зі степів до Києва. Але описує це як чудо, як друге народження - воскресіння. І, як наслідок дива, дається знамення - сходить сонце на небесах. Це чудове воскресіння героя об'єднує всіх, саме тому наприкінці твору Ігор йде в храм Святої Богородиці помолитися за подякувати за чудесне спасіння і повернення додому:

Іде Ігор Боричевим
По схилі крутому
До святої Пирогощі,
До божого дому,
Богородиці оселі.
Радуються землі
І гради веселі.

Вважаємо, що автор хотів підкреслити подяку героя Богородиці - заступниці страждених, захисниці країни від степових ворогів, визволительці полонених.

Висновки. Основною духовно-моральною ідеєю твору є ідея перемоги християнства над язичництвом. Ця ідея - звернення «до майбутнього», бо поразка для автора - це тільки початок наступної битви. І вона закінчиться перемогою, якщо князі об'єднують свої зусилля в боротьбі за процвітання єдиної християнської держави. Про перемогу християнства красномовно

⁹ Слово о Полку Ігоревім. URL: <http://izbornyk.org.ua/slovo67/sl25.htm> (дата звернення 20.02.2021)

говорить останнє слово «Амїнь»¹⁰, яке з грецької мови перекладається як «істинно», «хай буде так» і яким прийнято закінчувати церковні тексти (повчання, богослужбові тексти, молитви тощо).

Contact:

Vdovina O.O.

Candidate of Social Communication

*Associate professor department of ukrainian studies,
culture and documentation*

National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»

Mizina O.I.

Ph.D. of Philological Sciences, Docent

*Associate professor department of ukrainian studies,
culture and documentation*

National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»

¹⁰ Слово о Полку Ігоревім. URL: <http://izbornyk.org.ua/slovo67/sl25.htm> (дата звернення 20.02.2021)